

УДК 338.24(477)

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**Хомяков В., д.т.н., професор**

Черкаський державний технологічний університет

В статье рассмотрены вопросы формирования цели стратегии экономической политики и путей ее достижения.

Ключевые слова: национальная экономика, стратегия экономической политики, рост экономики.

The article is devoted to the problems of forming the goals of economic policy strategy and the ways of its achievement.

Key words: national economy, economic policy strategy, economy growth.

Проблема та її зв'язки з науковими та практичними завданнями. Україна знаходиться в хронічній системній кризі. Виробництво ВВП в 2009 р. не перевищувало рівень докризового (1989) року. В цьому році його обсяг знизився на 14,5 %, а виробництво промислової продукції – на 21,9 %, після його падіння в 2008 р. на 3,1 %. Чисельність населення країни з 1995 року зменшилася майже на 6,5 млн осіб. Це дорівнює населенню Литви, Латвії та Естонії разом узятих. Мільйони кваліфікованих українців роз'їхалися на заробітки в Росію, Польщу, Португалію, Італію тощо. Невисокий рівень заробітної плати, складний стан з охороною здоров'я населення, освітою, наукою, екологією. Структура промислового комплексу деформована на користь гірничо-металургійної галузі. Спостерігається кадрова та технологічна деградація. В країні відсутня стратегія економічного розвитку. В результаті основні економічні параметри стали відхилятися від середньосвітової динаміки та класичної моделі економічного циклу. Тому дослідження чинників та умов формування стратегії економічного зростання є актуальною проблемою.

Аналіз досліджень та публікацій. Питанням відновлення втраченого техніко-економічного потенціалу, досягнення оптимальних темпів економічного зростання на тривалу перспективу, довгострокових структурних змін та в цілому варіантів стратегій розвитку для країн з перехідною економікою присвячені праці В. Гейця, А. Гальчинського, Ю. Пахомова, С. Корабліна, О. Соскіна, Е. Гайдара, В. Полтеровича, С. Дзарасова, В. Сенчагова, С. Глазьева, І. Башмакова та ін. Однак вказані проблеми ще далекі до вирішення. Тому в даній роботі поставлена мета поглибити уявлення про формування та здійснення адекватної стратегії економічного зростання національної економіки.

Постановка завдання. Вільям Естерлі в роботі [1] ввів у обіг такий термін, як "здатність національних інститутів забезпечувати сучасне економічне зростання". Дослідження, виконані в роботі [2], показали, що на початку XXI ст. відставання Росії за рівнем показника ВВП на душу населення становило від США – 65 років, Великої Британії – 67, Швеції – 57, Франції – 50. Протягом двох століть дистанція за рівнем розвитку між Росією та найбільшими країнами Європи залишалася досить стабільною і становила приблизно два покоління (50-60 років). Застосувавши визначення В. Естерлі до реалій російського розвитку можна стверджувати, що здатність російських соціально-економічних інститутів забезпечити через 50–60 років рівень життя, структуру зайнятості, інфраструктури в Росії такі, які є характерними для сучасних Франції та Німеччини. Цю тезу можна вважати справедливою і для української економіки, особливо враховуючи синхронну динаміку зростання ВВП на душу населення обох країн за останні два десятиріччя (див. рис. 1).

Як видно з рис. 1, відставання від американського рівня ВВП на одну особу (за ПКС, в доларах 2005 року) становила для РФ 59–65 років, а для України – 75–85 років. Крім того, з графіків можна прослідкувати, що з першої половини 1960-х років почало зростати відставання якісних економічних показників СРСР від американських. В подальшому це відставання прискорилося з 14 тис. дол. США 2000 року в 1973 р. до 21 тис. дол. в 1990, або в 1,5 разу, та до 28 тис. дол. в 2009 р. (для РФ).

Викладання матеріалу та результати. У процесі своєї діяльності усі суб'єкти господарювання, як фірми так і національні економіки в цілому підлягають впливу інститутів, параметрів факторів (наявності та ефективності використання ресурсів), дій сил конкуренції, підприємницьких та управлінських здібностей певних груп людей (в тому числі владних еліт) тощо.

Як відомо, інститути – це правила поведінки або регуляторні принципи, які приписують або, навпаки, забороняють ті або інші способи дій. Ці правила одночасно обмежують і стимулюють дії суб'єктів господарювання, дозволяють їм здійснити усвідомлений вибір і передбачають дії оточуючих [10].

Τισ.дол. 2000 року
(ΠΚΣ)

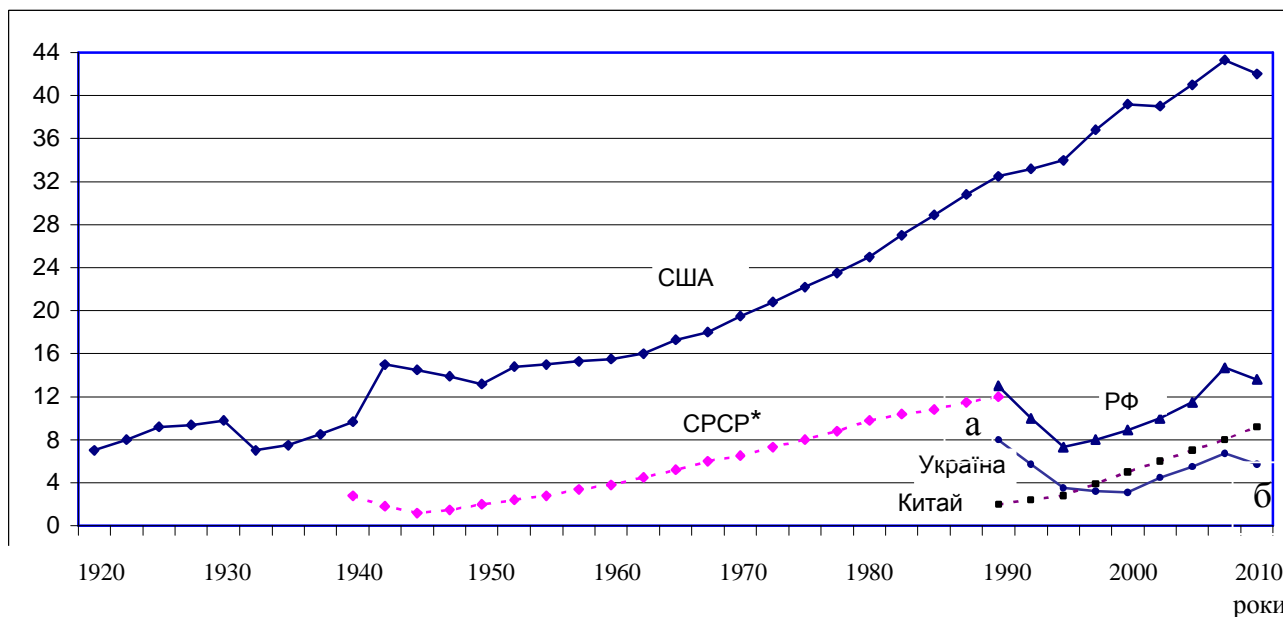

Рис. 1. Динаміка ВВП на одну особу США, України, Російської Федерації та Китаю в доларах 2000 року (за ΠΚΣ)
* – за динамікою валового суспільного продукту

До числа найбільш важливих економічних інститутів відносяться *права власності*, які включають: права на використання активу, отримання доходу від цього використання і права передавати активи іншій стороні; способи інтеграції організацій, в тому числі майнові, фінансові і організаційно-правові аспекти такої інтеграції, а також правила обміну між незалежними учасниками ринку, в тому числі вибір ділових партнерів, характер контрактних відносин та порядок здійснення угод. Іншим важливим інститутом є вільна ціна, яка визначається ринком попиту і пропозиції. Ці два інститути є базовими і вони фундаментально відрізняються від організаційних структур. Відповідальність вказаних двох інститутів полягає, поряд з іншим, у формуванні адекватних податково-амортизаційної політики, політики заробітної плати та ціноутворення.

Кожна інституціональна система характеризується трьома рівнями: формальних, неформальних правил, культурних традицій і цінностей.

Формальні правила фіксуються в правових актах, а на рівні окремих компаній – в укладених ними ділових контрактах. *Неформальні правила* представлені спеціальними нормами, а на рівні окремих учасників ринку – їх діловими домовленостями. Звичайно, формальні і неформальні правила пов'язані між собою, але різниця між ними принципова. Одна справа, якщо, скажімо, партнери виконують умови підписаної угоди, тому що так передбачає закон, а при невиконанні умов вони виявляють відношення в арбітражному суді. Зовсім інша справа, якщо вони орієнтуються на норму, у відповідності з якою не можна "кидати" ділового партнера, а виконання угод підкріплено гарантіями структур, які забезпечують їх силове супроводження.

Третій рівень інституціональної системи – *культурні традиції*, пов'язані з відтворенням сталих практик поведінки, які увійшли в звичку та закріплені в місцевих звичаях.

Слід також виокремити такий інститут, як держава, під яким розуміють всі урядові заклади, що мають нормативну або політичну владу для здійснення у випадку необхідності контролю над суб'єктами господарювання і над ринком для досягнення суспільних цілей.

Фактори, які визначають розвиток інститутів та в цілому схильність до реформування.

Безумовно, роль інститутів в економічному розвитку є ключовою. Однак точна оцінка причин, внаслідок яких інститути не функціонують належним чином, не є вирішеною задачею і залежить від місцевої специфіки. Інститути, які забезпечують стабільне зростання в одних країнах, не дають бажаних результатів в інших. Інститути нерідко можуть бути використані нецільовим чином [11].

Розглянемо цю проблему детальніше. Наприклад, важливою функцією інститутів є зменшення невизначеності в економіці і суспільстві, що досягається шляхом дотримання певних норм і правил поведінки та "сигналізування", тобто достовірного розкриття неспостерігаємої інформації. Якщо по-

рушення приймають масовий характер, інститут втрачає свою репутацію, необхідну для здійснення їм сигнальної функції. Ця шкода може виявитися непоправною, лишавши суспільство економічних вигод від функціонування даного інституту. Подібні процеси спостерігаються в сфері вищої освіти як в Росії так і в Україні. Головною причиною швидкого зростання недержавних вузів (які є за своїм юридичним статусом некомерційними організаціями) та комерціалізація державних навчальних закладів є прагнення до отримання матеріальної вигоди. Гостра конкуренція між вищими навчальними закладами приводить до суттєвого падіння якості освіти, оскільки популярною конкурентною стратегією стає зниження академічних стандартів та можливість отримання диплому ціною мінімальних витрат часу і сил студентів – зрозуміло, при умові внесення плати за навчання. В результаті диплом про вищу освіту як свідчення знань і здібностей девальвується. Очевидно, що здатності інституту вищої освіти множити людський капітал наноситься значна шкода [11].

Нерідко в країнах з перехідною економікою має місце захоплення інститутів правосуддя, захисту власності і контрактів, державного регулювання вузькогруповими інтересами з метою отримання власної вигоди за рахунок суспільства. Захоплення, скажімо, правосуддя викривляє економічні стимули, і позбавляє економіку джерел зростання, понижує привабливість масштабних та довготермінових проектів, а також створює перепони зростанню малого бізнесу і виштовхує його у неформальний сектор [11].

Отримані Росією за рахунок експорту нафти гроші розміщуються в закордонних банках, оскільки вважається, що такий спосіб збереження фінансів більш надійний. Якщо повернути гроші в Росію, стверджують представники влади, то їх розкрадуть. Це слід розглядати як визнання кримінального характеру російського (і не тільки) капіталізму [7]. Мало того, що капіталісти самі не інвестують грошові засоби в економіку, вони ще намагаються розкрасти те, що є у держави. Це свідчить про недостатню розвинутість інститутів.

В роботі [9] встановлено, що чим більші запаси природних ресурсів, тим менший шанс, що в країні буде демократичний режим. Отже багатство на нафту негативно впливає на економічне зростання в країнах з недосконалими інститутами. В роботі представлені графічні залежності показника такого інституту як свобода преси від цін на нафту і нафтових запасів для дев'яти країн за період з 1993 р. по 2001 р. Їх аналіз показує, що для недемократичних країн (Іран, Казахстан, Росія, Венесуела, Бразилія) існує чітко виражена залежність між факторами, які розглядаються, а для демократичних країн (Канада, Норвегія, США) така залежність відсутня.

З точки зору уряду, оптимальний вибір рівня свободи преси залежить від нафтового багатства. По-перше, чим вище рівень нафтової ренти, тим більше доходів у уряді і тим більше він боїться зміни влади. По-друге, високі доходи від нафти дозволяють компенсувати помилки бюрократії, тому не так важливі стимули для неї і не потрібні механізми зворотного зв'язку.

На практиці можливі й інші варіанти нецільового використання інститутів.

Цікаво прослідкувати, наприклад, вплив такого інституту як умови проживання людей та право на житло. Відомо, що впродовж багатьох десятиріч в Радянському Союзі офіційно культивувався колективізм, але лише на роботі або в будинках культури. Як тільки люди переселилися із бараків ("комуналок") в "хрущівки" та отримали особистий простір для накопичення багатства, прихованого від чужих очей, яке не можна було просто так відняти, вони спрямували всю свою енергію на особисте збагачення, зовсім забувши про колективізм. Саме Хрущов, а не Горбачов заклав міну під фундамент соціалізму, яка вибухнула всього через 25 років, коли в "комуналках" майже нікого не залишилося.

На сучасному етапі все більше вчених економістів погоджуються з тим, що інституціональні структури, а серед них в першу чергу права власності та права і обов'язки, які фіксуються системами контрактів, виявляються найбільш глибоким джерелом довгострокового розвитку та економічного зростання [12].

В зв'язку із висловленим заслуговує на увагу твердження про те, що в країнах з більш сильною інституціональною структурою вплив дестабілізуючої макроекономічної політики виявляється менш суттєвим. Країни із "слабкими" інститутами більше страждають від криз, що вимірюється глибиною падіння виробництва. Дослідження закордонних економістів дозволили зробити висновок, що в країнах, де судові органи мають відповідно більшу незалежність, повніше захищені права приватної власності і забезпечені кращі умови для інтенсивного економічного зростання.

Світовий досвід свідчить про те, що розвиток інститутів і економічний розвиток є взаємозалежними факторами. Щоб якісно розвивались інститути, необхідно досягти значного рівня економічного зростання і навпаки.

Для ілюстрації впливу окремих факторів на економічне зростання розглянемо динаміку щорічних темпів приросту ВВП США (табл. 1) для окремих періодів, які характеризувалися різним рівнем світових цін на паливно-енергетичні ресурси (рис. 2) та різними технологічними укладами (ТУ).

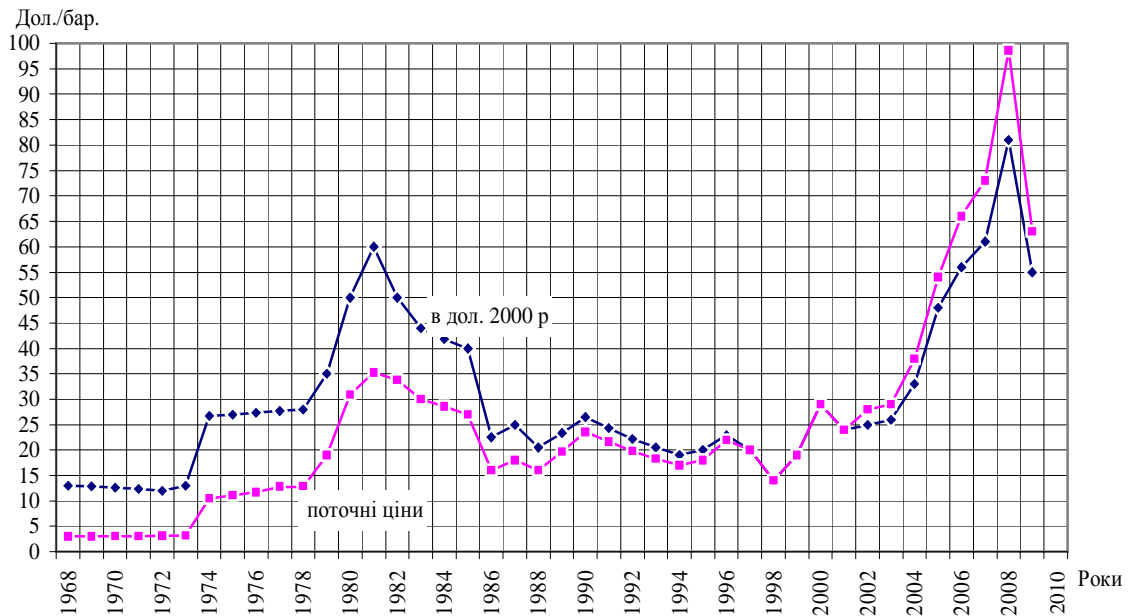

Рис. 2. Динаміка світових цін на нафту

Таблиця 1

Темпи щорічного приросту ВВП США, у % за періодами

1905–1919 pp.	1919–1929 pp.	1929–1940 pp.	1940–1950 pp.	1950–1973 pp.	1973–1982 pp.	1982–2001 pp.	2001–2009 pp.
3,61	3,56	1,39	4,46	4,12	2,63	3,34	1,94

Як видно з табл. 1 за період часу з 1905 р. по 2009 р. в США спостерігалися етапи прискореного зростання (1905–1929 pp. та 1940–2001 pp.) і етапи уповільненого зростання (1929–1940 pp. та 2001–2009 pp.). Зменшення щорічних приростів ВВП в 1930-х та 2010-х роках в 1,5–2,5 рази, очевидно, пояснюється невідповідністю інститутів, структур та технологічних укладів умовам, які склалися.

Розвиток після другої світової війни був пов'язаний з новими технологіями широкого використання (ТШВ). Тому очевидна причина безкризового зростання в 1951–1973 pp.: діючі тоді ТШВ – інформаційні технології створювали високий потенціал економічного зростання [5].

Поняття технології широкого використання (ТШВ) вперше введено в 1995 р. Передбачалося, що саме такі технології виступають основним двигуном економічного зростання. Кожна ТШВ породжує ціле дерево нових технологій, принципово змінюючи технологічну структуру народного господарства і тим самим підтримуючи економічне зростання.

Щоб уникнути гальмування економічного зростання, необхідно своєчасно створити нові ТШВ, які прийдуть на заміну старим, або доповнять їх, або будуть з ними співіснувати. Однак нові ТШВ з'являються відносно рідко. Якщо їх розробка затримується, може наступити стагнація. Відмітимо, що економіки країн, які розвиваються, безпосередньо не залежать від розробки нових ТШВ, оскільки ці країни можуть забезпечити зростання за рахунок залучення ТШВ, які вже довели свою ефективність на Заході. Високий рівень невизначеності, характерний для ТШВ ускладнює розробку довгострокового прогнозу економічного зростання [5].

Період 1950–1973 pp. характеризувався стабільними мінімальними цінами паливно-енергетичних ресурсів та розгортанням впровадження в США п'ятого технологічного укладу. В цей час енергоемність національної економіки залишалася практично без змін. В 1973–1982 pp. світові ціни на нафту зросли з 3,88 дол. / бар в 1973 р. до 35,3 дол. в 1981 р. та до 33,8 дол. в 1982 р., або в 10,5–11,0 рази. Однак оскільки більшість резервів енергозбереження лежали на поверхні, то в результаті цінних шоків вони були досить швидко задіяні. Крім того щорічний приріст виробництва комп'ютерів та електронної продукції (атрибутів 5-го ТУ) досягав 20 %, а інформаційних послуг – 5,7 % на рік. В

результаті енергоємність створення ВВП щорічно зменшувалася на 2,64 %. В 1986 р. порівняно з 1981 р. світова ціна нафти зменшилася в 2,2 разу та залишалася впродовж 1986–2001 рр. в середньому на рівні 20,5 дол. / бар.

За період з 1960 р. по 1972 р. енергоємність практично залишилася без змін. За період з 1972 р. по 1990 р. вона зменшувалася щорічно ($Bt_u / 1$ дол.) на 7,9 %, з 1991 р. по 2000 р. – на 3,77 % і за 2001–2007 – 1,57 %. Прогноз з 2007 по 2030 р. становить 1,7–2,0 % в незмінних доларах на рік. Це свідчить про істотне зменшення ресурсів енергозбереження при існуючих технологіях.

За деякими оцінками, приблизно 80% основних нововведень п'ятого ТУ були впроваджені до середини 1980-х років [3]. В кінці 1970-х – на початку 1980-х років (в США) відбулася структурна перебудова економіки, яка була обумовлена заміщенням четвертого ТУ п'ятим та супроводжувалася різким інноваційним стрибком. З кінця 1980-х років п'ятий ТУ стає домінуючим локомотивом економічного розвитку. В Радянському Союзі такої перебудови не відбулося.

Особливістю розповсюдження п'ятого ТУ є виключно високий темп підвищення ефективності його ключового фактору. Швидке зниження вартості одиниці обчислювальної потужності (кожні 2–3 роки змінюється покоління обчислювальної техніки, а потужність комп'ютерів подвоюється кожні 18 місяців) ускладнює вимір зростання цього ТУ показниками виробництва товарів-представників його ядра (інтегральних схем, обчислювальної техніки та інформаційно-комунікаційного устаткування).

Як видно з табл. 1 та рис. 2, розвинута економіка, якою є економіка США, за рахунок періодичного засвоєння все більш ефективних технологій широкого використання, ілюструє незначну залежність від динаміки світових цін на нафту. Не останню роль в цьому процесі відіграють достатньо розвинуті інститути. На відміну від США, для Радянського Союзу зростання світових цін на нафту в 1973–1982 рр. загальмувало розвиток інститутів.

Так, економічна реформа 1965 року стала відповіддю на зниження життєвого рівня населення в результаті неадекватних ("волюнтаристських") дій М.С. Хрущова. Метою реформи було заявлено підвищення ефективності планової економіки за рахунок підсилення стимулів економічних агентів. Однак в кінці 1960-х років у Західному Сибіру були відкриті нові крупні нафто-газові поклади типу Самотлору. В радянську економіку полилися нафтодолари. Фактично з цього моменту реформи були призупинені, а потім і просто поховані. При відсутності ефективної політичної системи (інститутів) відкриття нових джерел сировинних доходів дозволило відмовитися від необхідних перетворень. Спроба знову повернутися до економічних реформ була здійснена через 15 років на першому етапі Горбачовської "перебудови", коли криза народного господарства стала очевидною та особливо чутливою після різкого падіння світових цін на нафту на початку 1980-х років. Стало очевидним, що якби не було Самотлору та інших нафто-газових родовищ, життя примусило б почати "перебудову" на 10–15 років раніше. Падіння нафтових цін в 1982–1986 рр. привело до значного погіршення економічного стану і, поряд з іншими факторами – до розвалу країни. В подальшому така ситуація повторилася для умов Російської Федерації. Після карколомного зростання цін на нафту в 5 разів з 2003 р. до першої половини 2008 р. та різкого їх падіння в кінці 2008 р. – першій половині 2009 р. викликало втрату 200 млрд дол. золотовалютних резервів, падіння ВВП в 2009 р. на 8 % та зменшення виробництва промислової продукції на 11 %.

Аналогічна картина характерна для української економіки. В 2003–2004 рр. спостерігалася 73-відсоткове зростання світових цін на сталь. Це сприяло зростанню вітчизняного ВВП на 9,6 % у 2003 р. та 12,1 % у 2004 р. У 2005 р. при падінні світових цін на чорні метали в середньому на 10–15 % ВВП України зріс лише на 2 %. У 2006–2007 рр. відбулося нове збільшення світових цін на сталь відповідно на 14 і 22 %. Одночасно з ним підвищилися і темпи зростання українського ВВП – до 7,3 та 7,9 %. До липня 2008 р. стабільно підвищувався світовий попит на сталь, що супроводжувалося стрімким зростанням цін – для окремих сортів сталі в липні 2008 р. порівняно із січнем в 1,8–1,9 разу. В наступні місяці мало місце не менш стрімке падіння світових цін на метал – для окремих сортів сталі – в 1,7–2,0 разу і більше. І якщо в липні 2008 р. рентабельність вітчизняних металургійних заводів перевищувала 40 %, то в серпні вона знизилася до 1,5–2,0 %. В подальшому почали наростати збитки. Літнє падіння експортних цін на метал уже у вересні 2008 р. привело до скорочення золотовалютних резервів України, а в жовтні – до паніки на міжбанківському ринку та різкого стрибку курсу долара. У листопаді 2008 р. були повністю зупинені 26 доменних печей із 43, 43 сталеплавильні агрегати із 63, 16 прокатних станів із 64 (через відсутність реалізації продукції). В результаті обсяги виробництва сталі в Україні в січні 2009 р. порівняно з січнем попереднього року знизилися на 45,1 %. В країні стали наростати серйозні кризові явища.

В результаті комплексної дії недосконалих інститутів, застарілих технологічних укладів та коливань світових цін на метали і паливно-енергетичні ресурси Україна, за даними ООН, увійшла до числа 46 країн, що не відбулися. Нинішня деградаційна технологічна модель неспроможна вирішити задачу

модернізації української економіки, обтяженої виробничою руїною у всіх основних галузях. Цей висновок зроблено без врахування планетарної технологічної революції, що насувається. Нинішня світова криза трактується, серед іншого, як переддень домінування чергової технологічної хвилі, оскільки імпульси, що йдуть не лише від III і IV, але і від V технологічних устроїв значною мірою себе вичерпали. Таким чином, йдеться про неминучу світогосподарську структурну технологічну перебудову. Отже, країни, не включені в ці трансформації, у тому числі і Україна, опустяться в світовій ієрархії ще нижче, тобто виявляться ізгоями в порівнянні з кожною країною, що осідлала нову високотехнологічну хвилю, яка насувається [14].

В обставинах, які склалися, актуальною проблемою для умов національної економіки є формування адекватної стратегії розвитку та зростання, яка б дозволила Україні вийти із котловану "а-б" (див. рис. 1) та досягти стабільної траєкторії довгострокового зростання. Стратегічною метою національної економіки має бути забезпечення адекватних (оптимальних, цивілізаційно-обумовлених) потреб споживачів (суспільства), які створюють умови комфортного існування людей з точки зору максимальної тривалості їх життя на основі поліпшення охорони здоров'я, освіти, культурного розвитку тощо, шляхом збалансованого використання засобів (інститутів, конкурентних умов), можливостей (створювати ефективний технологічний уклад або використовувати його результати) та ресурсів (навичок, створених, придбаних) з урахуванням екологічних та цінових впливів.

Під стратегією В. Полтерович [4] розуміє "траєкторію зміни інститутів та економічної політики, які "об'єднують" поточний стан з бажаним". На погляд В. Сенчагова [8] – "стратегія – це траєкторія як змін інститутів та економічної політики, так і розвитку самої економіки, її галузевої, просторової і соціальної структур, ресурсної бази. В кінцевому рахунку – це траєкторія динаміки макро-, мікроекономічних та соціальних індикаторів".

Друге визначення поняття "стратегія" не протирічить першому, а лише його доповнює.

Існують також два протилежні підходи до вибору варіанту стратегії. Одні (прихильники інноваційного варіанту) [8] вважають, що для того, щоб вивести, наприклад, Росію на рівень світової держави за 10–12 років, необхідно здійснити не просто ривок, а справжній технологічний прорив, тобто, одразу перейти з четвертого на шостий технологічний уклад. Аналогічні ідеї були відображені в презентації програми "українського прориву" 1-го серпня 2007 р. [18]. Прочитуємо деякі з цих ідей: "Наша країна заслуговує все і відразу. Еволюційний розвиток не задовольняє наших амбіцій. Замість повільної еволюції має з'явитися повноцінний якісний стрибок у майбутнє. Ми не запозичуємо іноземних технологій ... 70 років для того, щоб наздогнати Європу, 100 років до рівня життя в США і в Японії – все це нісенітниця. Ми не маємо стільки часу. Там, де песимісти говорять про півстоліття, ми ставимо рік, де вони хочуть 100 років, ми даємо три... Ми готові обернути наші проблеми на успіхи, а відставання перетворити на вигоду".

Інші вважають, що надмірно амбітні плани не такі невинні: вони ведуть до помилкових рішень, до невикористання реальних можливостей. Так, В. Полтерович [4, 5] впевнений, що у країні, яка розвивається, єдина перевага перед розвиненими економіками – "перевага відсталості": можливість запозичення уже створених ними інститутів, методів управління і технологій виробництва. Інновації – дороге задоволення. Запозичувати – набагато дешевше.

Про ступінь технологічного відставання переробної промисловості України свідчать порівняльні показники ефективності використання основних ресурсів (визначених як відношення обсягів випуску продукції на обсяги спожитого ресурсу), наведені в табл. 2 [10].

Таблиця 2

Ефективність використання окремих видів ресурсів в обраних галузях переробної промисловості України порівняно з американським рівнем, у % (2005 р.)

Галузь промисловості	Ефективність використання			
	енергоносіїв	запасів товарно-матеріальних цінностей	праці	
			1 дол. = 1 грн*	1 дол. = 5,05 грн**
Хімічна	10,6	62,9	25,3	5,05
Машинобудування	12,5	21,3	14,5	2,87
Харчова	19,2	42,9	34,7	6,87
Легка	9,1	74,6	13,2	2,61
Металургія та металообробка	43,5	99,0	65,0	12,87
В середньому	12,55	50,0	25,3	5,0

* – в національній валюті

** – з урахуванням курсів валют

З табл. 2 видно, що в українських галузях переробної промисловості порівняно з американськими найнижчий рівень використання енергоносіїв характерний для легкої, хімічної промисловості і машинобудування (відповідно 9,1; 10,6 і 12,5 %), запасів товарно-матеріальних цінностей – для машинобудування (21,3 %) і праці – для легкої промисловості, машинобудування і хімічної промисловості (відповідно 13,2; 14,5 і 25,3 % при розрахунках в національній валюті і 2,61; 2,87 і 5,01 % при врахуванні курсу валют). В середньому для обраних галузей переробної промисловості рівень ефективності використання енергоносіїв становить 12,55 %; запасів 50 % і праці – 25,3 (5,0) %.

Технологічно відстала країна в принципі може використати свою "перевагу" у всіх галузях, здійснивши тим самим широкомасштабну модернізацію. При цьому інституціональні підсистеми, відповідальні за власне інноваційний розвиток, на перших етапах повинні відігравати меншу роль. Таким чином, задачу запозичення і слід покласти в основу доганяючої стратегії. Досвід країн "економічного чуда" підтверджує цей висновок. Наприклад, Японія почала робити ставку на інновації лише в 1980-х роках, коли за рівнем душевого ВВП вона зрівнялася з європейськими країнами.

Широкомасштабне запозичення вимагає ретельної координації різних економічних агентів, високорозвиненої науки та спеціальних інститутів.

Передчасна орієнтація на "інноваційний розвиток" викликає асоціації з політикою "великого стрибка" і може привести до неефективного використання, розбазарювання ресурсів. В задачі запозичення мета визначена набагато чіткіше порівняно з інноваційним розвитком. Отже, на початкових етапах не варто робити ставку на технологічні прориви, слід ефективно запозичувати західні технології, не обов'язково одразу найбільш сучасні [4].

Найбільш складним та дискусійним питанням формування стратегії є, безумовно, вибір пріоритетів. Одні дослідники віддають пріоритет сфері фінансових послуг, другі - економіці знань, а треті – забезпеченню розвитку людського капіталу. Слід мати на увазі ще один критерій – збалансований та гармонічний розвиток усього народогосподарського комплексу та ринкового господарства.

Перебільшення переваг інноваційного сценарію та недооцінка ролі експортно-сировинного можуть привести до ще більших, ніж сьогодні, диспропорцій. Освіта, наука, охорона здоров'я і культура повинні стати пріоритетами в бюджетному фінансуванні, підкріпленими ресурсами.

Академік РАН В. Полтерович пропонує при формулюванні стратегічних задач країн з перехідною економікою використати опис механізму поточної кризи, який він називає "гіпотезою про інноваційну паузу" [5]. За цією гіпотезою, сучасна криза виникла в результаті впливу двох факторів. Перший – суттєве зниження ефективності потоку технологічних інновацій, викликане тим, що діючі ТШВ – комп'ютери та Інтернет – уже в основному вичерпали свої можливості як двигуна економічного зростання, а нові ТШВ запізналися і поки не готові взяти на себе цю роль. Певним підтвердженням вірності гіпотези про інноваційну паузу можна вважати динаміку зростання індексу доданої вартості, створеної в галузі виробництва комп'ютерів та електронної техніки в США після 2000 року (правіше точки *K* на рис. 3).

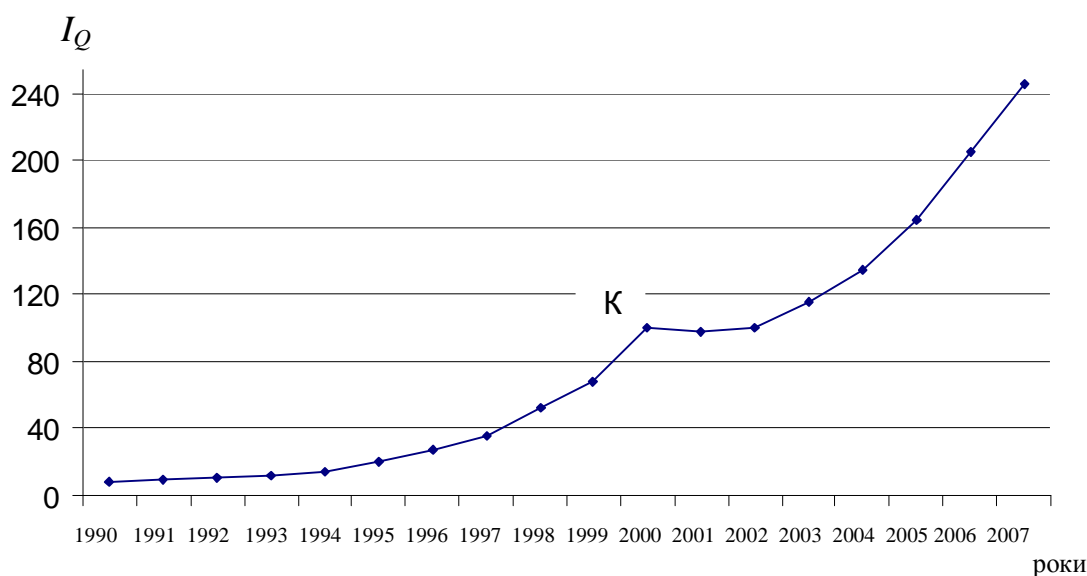

Рис. 3. Динаміка індексу доданої вартості I_Q створеної в галузі виробництва комп'ютерів і електронної продукції США

Прослїдується чїтка аналоїя нїнїшньої крїзи (2008–2009 рр.)з Великою депресїєю 1930-х рокїв (див. табл. 1). До її початку, як вїдомо, промїсловїсть США зростала високими темпами. Тодї зростання опиралося на новї методи господарювання (тейлорїзм, фордїзм, впровадження наукового та адмїнїстративного менеджментїв тощо), масове виробництво радїоприймачїв, електропобутових приладїв та автомобїлїв.

Можна стверджувати, що значне падїння щорїчного приросту ВВП США в 1929–1940 рр. та 2001–2009 рр. (див. табл. 1) є результатами подїбних їнновациїних пауз.

Якщо гїпотеза про їнновациїну паузу вїрна, то захїдному свїту, скорїше всього слїд очїкувати тривалий перїод стагнацїї до тих пїр, поки новї ТШВ не створять передумови для пїдйому економїки.

їнновациїна пауза надає Україні (та Росїї) можливостї для скорочення вїдставання вїд економїчно розвинутих країн, оскїльки Захїд буде вимушений шукати новї технологїї, а країн, що розвиваються можуть використати його минулї досягнення шляхом впровадження стратегїї модернїзациї.

До того ж слїд враховувати, що сьогондї Китай, Індїя і Бразилїя засвоюють напрямки зростання як п'ятого, так і шостого ТУ. Це дозволяє їм не лише випереджуючим чином розвивати новї виробництва, але і вїдтворювати на новїй технологїчній основї традицїйні, залучаючи транснацїональний капїтал їз зростаючою економїчною ефективною.

Висновки та напрямок подальших дослїдженнь. Виконаннї дослїдження дозволяють стверджувати, що:

- 1) без формування їнститутїв розвитку неможливо вїрїшення будь-яких ключових проблем нацїональної економїки;
- 2) структурна перебудова промїслового комплексу дозволяє сформувати значнї грошовї потоки. Тому актуальним є використання дослїдженнь та розробка вїдповїдних бїзнес-проектїв, якї забезпечують привабливїсть промїслових пїдприємств як для зовнїшнїх, так і внутрїшнїх їнвесторїв;
- 3) пїдвищення рївня використання основних ресурсїв їз залученням сучасних технологїї (четвертого і переважно п'ятого технологїчних укладїв) є одним їз основних шляхїв прискорення економїчного зростання нацїональної економїки;
- 4) однїєю їз найважливїших першочергових задач з використання резервїв є перетворення сїльського господарства в потужний сучасний агробїзнес. Пїд термїном "агробїзнес" слїд розумїти весь агропромїсловий комплекс вїд окремого фермера до мультинацїонального концерну-виробника хїмїкатїв. Агробїзнес повинен включати фермерськї кооперативи, сїльськї банки, перевїзникїв сїльського сподарської продукцїї, торгївцїв споживчими товарами, виробникїв сїльськогосподарського обладнання, харчопереробну промїсловїсть, мережу продовольчих магазинїв і багато їнших пїдприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Esterly W. The Elusive Quest for Growth. Cambridge, London, 2000.
2. Гайдар Е. Российская экономика в 2004 г. – М.: 2005.
3. Глазьев С.Ю. Национальная политика экономического развития в условиях глобальных экономических сдвигов // Бюллетень Міжнародного Нобелївського економїчного форуму. – 2008. – № 1. – С. 75–94.
4. Полтерович В., акад. РАН. Стратегии модернизации, институты и коалиции // Вопросы экономики. – 2008. – № 4. – С. 4–24.
5. Полтерович В. Гипотеза об инновационной паузе и стратегия модернизации // Вопросы экономики – 2009. – № 5. – С. 4–23.
6. Башмаков И., лауреат Нобелевской премии мира 2007 г. Россия – 2050 // Вопросы экономики – 2008. – № 8. С. 140–144.
7. Дзарасов С. Российский кризис: истоки и уроки // Вопросы экономики. – 2009. – № 5. – С. 69–85.
8. Сенчагов В. Стратегии развития России. Ориентиры и ограничения // Вопросы экономики. – 2008. – № 8. – С. 119–130.
9. Гуриев С., Сонин К. Экономика ресурсного проклятия // Вопросы экономики. – 2008. – № 4. – С. 61–74.
10. Хомяков В.І., Белїнска В.М., Федоренко О.В. Потенцїал і розвиток пїдприємства. – Черкаси. ЧДТУ. 2009. – 435 с.
11. Полищук Л. Нецелевое использование институтов: причины и следствия // Вопросы экономики – 2008. – № 8.
12. Радыгин А., Энтов Р. В поисках институциональных характеристик экономического роста (новые подходы на рубеже XX-XXI вв.) // Вопросы экономики – 2008. – № 8. – С. 4–27.
13. Геєць В., акад. НАНУ, Гриценко А., чл.-кор. НАНУ. Навїгатор у блукаючому свїтї. [Аналіз матерїалїв книги Г. Колядко "Свїт у русї" – М.: 2009, 575 с.] // Економїка України – 2009. – № 9. – С. 4–18.
14. Пахомов Ю., акад. НАНУ, С. Пахомов. Ситуација в Україні: передкриза, криза, посткриза // Економїчний часопис. – 2009. – № 7–8,
15. Кораблїн С. Україна постїндустріальна // Дзеркало тижня. – 5–12 лютого 2010 р.
16. Модернизация экономики и выращивание институтов. / Отв. ред. Е.Г. Ясин. – М.: Издат. дом ГУВШ, 2005. – 434 с.
17. Кендрик Д. Тенденции производительности в США: Пер. с англ. – М., 1967. – 315 с.
18. Український прорив вїд Юлїї Тимошенко // Презентацїя Програми в Інтернетї. І. VIII – 2007.